

ΠΗΓΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

1. ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΙΣ & ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

(ΛΟΥΓΓΗΣ-KISLINGER, *Βυζάντιο*, σ. 464-5· ΤΡΩΪΑΝΟΣ, *Πηγές §3.2, Εισηγήσεις §1.3.2*)

Λέξεις - κλειδιά: *Κώδικας, Πανδέκτης, Εισηγήσεις, Νεαρές* [Διατάξεις], κωδικοποίηση (<http://www.thelatinlibrary.com/justinian.html>), Ιουστινιανός, Τριβωνιανός, Νομική Σχολή.

«**ΚΩΔΙΚΑΣ**» (*Πηγές, §3.2.1*)

Είναι μία **κωδικοποίηση των αυτοκρατορικών νόμων** μέχρι τον Ιουστινιανό. Δημοσιεύθηκε ή πρώτη (529 μ.Χ) και η δεύτερη έκδοση (534 μ.Χ.), ενώ η τρίτη δὲν ολοκληρώθηκε ἴσως λόγω θανάτου (542 μ.Χ) τοῦ προέδρου τῆς κωδικοποιητικῆς ἐπιτροπῆς (Τριβωνιανού).

Πρώτη έκδοση: ὁ αὐτοκράτωρ Ιουστινιανός (527-565 μ.Χ.) ἀναθέτει σὲ ἐπιτροπὴ νομομαθῶν τὴν κωδικοποίησιν τῶν αὐτοκρατορικῶν νόμων (ὅσων περιέχονταν σὲ προηγούμενες κωδικοποιήσεις καὶ ὅσων εἶχαν ἐκδοθεῖ μέχρι τότε). Ἀναθέτει στὴν ἐπιτροπὴ νὰ ἀφαιρέσῃ τὰ περιττὰ μέρη, τὶς ἐπαναλήψεις καὶ ὅ,τι εἶχε περιπέσει σὲ ἀχρησία, νὰ ἀπαλείψῃ τὶς ἀντιφάσεις, νὰ κἀνῃ θεματικὴ κατάταξιν, νὰ κατατμήσῃ ὅσους νόμους ῥύθμιζαν περισσότερο τοῦ ἑνὸς ἀντικείμενα καὶ νὰ τηρήσῃ χρονολογικὴ σειρὰ στὴν καταχώρισή τους. Δημοσιεύθηκε μετὰ ἕνα χρόνον (529 μ.Χ) καὶ καταργήθησαν ὅλοι οἱ προηγούμενοι αὐτοκρατορικοὶ νόμοι.

Δεύτερη έκδοση: Τὸ 534 μ.Χ., ἐπειδὴ εἶχαν ἐν τῷ μεταξὺ ἐκδοθεῖ πολλοὶ νέοι νόμοι, ὁ Ιουστινιανὸς ἀναθέτει πάλιν σὲ κωδικοποιητικὴ ἐπιτροπὴ τὴν δευτέρην ἐκδοσὴν τοῦ *Κώδικα*, ποὺ ὀλοκληρῶνεται σὲ λίγους μῆνες καὶ ἔτσι παύει ἡ ἰσχὺς τῆς πρώτης ἐκδοσῆς. Περιλαμβάνει νόμους ἀπὸ τὸ 195 μ.Χ. μέχρι τὴν ἐκδοσὴν του (534 μ.Χ.). Διαιρεῖται σὲ 12 βιβλία καὶ τὸ καθένα σὲ *τίτλους* (= κεφάλαια).

Γλῶσσα: Λατινικὴ.

Διδασκόνταν στὸ 5^ο ἔτος σπουδῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς (ποὺ ἦταν πενταετοῦς φοιτήσεως).

Τρίτη έκδοση ματαιωθεῖσα (*Πηγές, σ. 130*): Ὁ Ιουστινιανὸς σκόπευε νὰ προβῆ καὶ σὲ τρίτην ἐκδοσὴν, ἡ ὁποία ὡστόσο δὲν ἐγένε ποτέ, ἴσως ἐπειδὴ πέθανε ἡ ψυχὴ (καὶ προέδρος) τῆς κωδικοποιητικῆς ἐπιτροπῆς, ὁ Τριβωνιανός. Σφύζονται ὅμως κάποιες μεγάλες κωδικοποιητικὲς *Νεαρές* (πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τριβωνιανού), οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦσαν πιθανὸν προεργασία γιὰ τὴν τρίτην ἐκδοσὴν τοῦ *Κώδικα*.

«**ΠΑΝΔΕΚΤΗΣ**» (*Πηγές, §3.2.2*)

Εἶναι κωδικοποιητικὸς νόμος ἀπὸ **συλλογὴ ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν** (περίπου 100 π.Χ. – 250 μ.Χ.).

Ὁ Ιουστινιανὸς ἀναθέτει τὸ ἔργον σὲ ἐπιτροπὴν μὲ πρόεδρον τὸν Τριβωνιανόν. Τοὺς ὑπέδειξε νὰ μὴ κἀνουν διακρίσεις μεταξὺ τῶν νομομαθῶν, καθὼς καὶ νὰ κἀνουν **ἐπεμβάσεις** («*παρεμβλήματα*») στὰ κείμενά τους ἀφαιρώντας τὰ περιττὰ

μέρη, τὶς ἐπαναλήψεις καὶ ὅ,τι εἶχε περιπέσει σὲ ἀχρησία, νὰ ἀπαλείψουν τὶς ἀντιφάσεις, ὥστε νὰ ὑπάρχη ἀσφάλεια δικαίου, νὰ κάνουν θεματικὴ κατάταξη τοῦ ὑλικοῦ καὶ νὰ κατατμήσουν ὅσα ἀποσπάσματα ρύθμιζαν περισσότερα τοῦ ἐνὸς ἀντικείμενα. Δημοσιεύθηκε μετὰ τρία χρόνια (533 μ.Χ.) καὶ ἀπαγορεύτηκε ἡ χρῆση τῶν πρωτοτύπων κειμένων τῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν (Πηγές, σ. 120).

Διαιρεῖται σὲ 50 βιβλία, αὐτὰ σὲ τίτλους (=κεφάλαια) καὶ αὐτοὶ σὲ δίγιστα (= ἀποσπάσματα). Σὲ κάθε ἀπόσπασμα: (1) προηγεῖται παραπομπὴ στὸν συγγραφέα τοῦ Ῥωμαῖο νομομαθῆ, (2) στὸ βιβλίον καὶ (3) στὸ ἀκριβὲς χωρίον του, π.χ. Οὐλπιανός, Ἐρμηνεία τοῦ Ἡδίκτου, 32^ο κεφάλαιον.

Ὄνομάζεται **Digesta** (<digēro: διευθετῶ, κατατάσσω, διαιρῶ· digestio: κατάταξη, διαίρεση· digestus: διανομή) ἢ Πανδέκτης.

Γλῶσσα: Λατινικὴ.

Διδασκόνταν στὸ 2^ο, 3^ο καὶ 4^ο ἔτος σπουδῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς.

«ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ» (Πηγές, §3.2.3)

Εἶναι **διδασκτικὸ βοήθημα** γιὰ τοὺς πρωτοετείς φοιτητὲς τῶν Νομικῶν Σχολῶν, τὸ ὁποῖο κυρώθηκε ὁμως καὶ ὡς **νόμος** τῆς πολιτείας (533 μ.Χ.).

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀναθέτει τὸ ἔργο σὲ τριμελὴ ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρον τὸν Τριβωνιανὸν καὶ μέλη δύο καθηγητὲς Νομικῆς. Ὡς βάση χρησιμοποιήθηκε τὸ ἀντίστοιχο ἐγχειρίδιον τοῦ μεγάλου Ῥωμαίου νομικοῦ Γαίου (Gaius, 2^{ος} αἰ. μ.Χ.).

Οἱ **Εἰσηγήσεις** περιεῖχαν τὸ τότε ἰσχύον δίκαιον σὲ ἀπλὴ ἀλλὰ καὶ ἀκριβῆ διατύπωση, ὥστε οἱ φοιτηταὶ νὰ ἀφομοιώσουν τὰς βασικὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου.

Ὄνομάζεται **Institutiōnes** (= διδασκαλίαι), ἑλλ. **Εἰσηγήσεις**.

Γλῶσσα: Λατινικὴ.

Διδασκόνταν στὸ 1^ο ἔτος σπουδῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς.

«ΝΕΑΡΑΙ [ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ]»

Νεαρές [διατάξεις] ὀνομάζονται οἱ νόμοι γενικοῦ περιεχομένου, λατ. *Novellae [constitutiones]*.

Γλῶσσα: Οἱ **Νεαρές** [διατάξεις] (δηλ. οἱ νέοι νόμοι ποὺ ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν κωδικοποίησιν) τοῦ Ἰουστινιανοῦ γράφονται οἱ περισσότερες στὰ **ἑλληνικὰ** καὶ ὄχι στὰ λατινικά, ποὺ δὲν τὰ κατανοοῦσαν πιά στὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κράτους.

Ἐπίσημη συλλογὴ **Νεαρῶν** δὲν ἔχει διασωθεῖ. Ἡ πιὸ γνωστὴ **ἰδιωτικὴ** συλλογὴ εἶναι ἡ **Συλλογὴ τῶν 168 Νεαρῶν**, ποὺ περιέχει τὶς **Νεαρές** τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἑπτὰ διαδόχων του σὲ χρονολογικὴ κατὰ βάσιν σειρά.

Μέρη Νεαρῶν: (1) **Ἐπικεφαλίδαι** – δὲν εἶναι αὐθεντικὴ ἀλλὰ μεταγενέστερη προσθήκη, (π.χ. Περὶ διαθηκῶν)· (2) **Πρωτόκολλο** – ὄνομα αὐτοκράτορα ποὺ τὴν ἐκδίδει καὶ ὄνομα ἀποδέκτη, συνήθως ἀξιωματοῦχου (π.χ. Ἰουστινιανὸς πρὸς τὸν ἑπαρχο πραιτωρίων Ἰωάννη)· (3) **Κείμενον νόμου**· (4) **Ἐσχατόκολλο** – χρόνος καὶ τόπος ἐκδόσεως (π.χ. Κωνσταντινούπολι, 24 Φεβρουαρίου 535).

2. ΕΚΛΟΓΗ ΙΣΑΥΡΩΝ

(ΛΟΥΓΤΗΣ-KISLINGER, *Βυζάντιο*, σ. 466-7, 535-6· ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Πηγές* §4.4.1-3, *Εισηγήσεις* §1.3.3)

Λέξεις - κλειδιά: εικονομαχία, Ίσαυροι, τίτλωση Έκλογής, πηγές, κωδικοποίηση, καινοτομίες, σκοπός, διόρθωση – βελτίωση – συγκράτηση, φιλανθρωπία, ποινές, άκρωτηριασμός.

Γενικά στοιχεία (Πηγές, §4.4.1, σ. 160 έπ.)

Η «Έκλογη» (ό τίτλος σημαίνει **έπιλογή** από τους προηγούμενους νόμους) είναι ένας κωδικοποιητικός νόμος, που εκδόθηκε από τους Ίσαυρους (=Σύρους) αυτοκράτορες. Στην επικεφαλίδα (= *τίτλωσις*) του ό νόμος έμφανίζεται ως **έπιτομή** τής προηγούμενης κωδικοποίησης και νομοθεσίας (τίν όποιάν είχε κάνει ό αυτοκράτωρ Ιουστινιανός):

Έπιλογή νόμων από τις Εισηγήσεις, τόν Πανδέκτη, τόν Κώδικα και τις Νεαρές Διατάξεις του Ίουστινιανού [Α'] του Μεγάλου [527-565 μ.Χ.] γραμμένη με σύντομία από τους σοφούς και εύσεβείς αυτοκράτορες Λέοντα [Γ' τόν Ίσαυρο (717-741 μ.Χ.)] και Κωνσταντίνο [Ε' (741-775 μ.Χ.)] και βελτιωμένη με σκοπό τίν μεγαλύτερη έπιείκεια, έκδοθείσα τó 741 μ.Χ.

Η Έκλογη ούτε κατήργησε ούτε αντικατέστησε τίν προηγούμενη νομοθεσία. Αποτελεί άπλούστατα μία προσπάθεια **συγκέντρωσης** τών βασικών για τίν καθημερινή ζωή κανόνων δικαίου σε **σύντομες φράσεις**, γραμμένες σε **γλώσσα κατανοητή** για τόν μέσο άνθρωπο εκείνης τής έποχής. Για τίν σύνταξη τής Έκλογής έλήφθησαν υπόψη και οι **κοινωνικές συνθήκες**, οι όποιες είχαν αλλάξει από τίν έποχή τής προηγούμενης κωδικοποίησης του Ίουστινιανού (δηλ. από τόν 6^ο) μέχρι τόν 8^ο αιώνα.

Η συντακτική έπιτροπή τής Έκλογής χρησιμοποίησε ως πηγή για τίν σύνταξη του νόμου τίν ιουστινιάνεια κωδικοποίηση και νομοθεσία, όχι όμως από τó λατινικό πρωτότυπο.

Δίκαιον Έκλογής (Πηγές, §4.4.2., σ. 162 έπ.)

Με τίν Έκλογη ώστόσο δέν κωδικοποιήθηκε μόνο τó **παλαιότερο** δίκαιο, αλλά θεσπίστηκε και **νέο**, όπως συνάγεται από τίν έξης φράση του προοιμίου (τó όποιο προέταξαν στόν νόμο): «...[ό νόμος αυτός περιλαμβάνει]... και όσα μόλις νομοθετήθηκαν...». Αυτό έρμηνεύεται με δύο έκδοχές: (1) ότι ό αυτοκράτωρ είχε εκδώσει πριν τίν Έκλογη και άλλους νόμους, οι όποιοι κωδικοποιήθηκαν και αυτοί μαζί με τίν παλαιότερη νομοθεσία μέσα στην Έκλογη, ή (2) ότι πρωτοθεσπίστηκαν ρυθμίσεις μέσα στην Έκλογη, δηλ. μαζί με τίν κωδικοποίηση τής παλαιότερης νομοθεσίας γράφτηκαν και νέες ρυθμίσεις μέσα στην Έκλογη.

Καινοτομίες Έκλογής (Πηγές, σ. 163)

Έπέκταση τών **κωλυμάτων γάμου** λόγω βαθμού συγγενείας έξ αίματος, καθώς και **πνευματικής συγγενείας** (που δημιουργείται με τó **βάπτισμα** μεταξύ βαπτιζομένου και άναδόχου του και μεταξύ τών συγγενών τους), που αποτελεί έπίδραση τής Έκκλησίας. Επίσης έπιώροή τής Έκκλησίας είναι και ή προσπάθεια

έξυγιάνσης του χώρου της άπονομής δικαιοσύνης με την καθιέρωση για πρώτη φορά **μισθοδοσίας των δικαστών** από το κράτος, ώστε να μη δωροδοκούνται από τους διαδίκους.

Ποινικό Δίκαιο Έκλογής (Πηγές, σ. 163 έπ.)

Το προτελευταίο κεφάλαιο της Έκλογής (τιτλοφορείται «**Ποινάλιος**») περιέχει το ποινικό δίκαιο και είναι το μεγαλύτερο κεφάλαιο σε έκταση. Στο προοίμιο της Έκλογής απαριθμεί ο αυτοκράτωρ τους **σκοπούς** του νέου νομοθετήματος (δηλ. της Έκλογής), εκ των οποίων οί μισοί αφορούν στο ποινικό δίκαιο, δηλ. στην δίκαια τιμωρία των έγκληματιών, στην **διόρθωση - βελτίωση - συγκράτησή** τους από νέες παραβάσεις και κυρίως στο ότι στοιχείο της δίκαιας διακυβέρνησης του κράτους είναι ή συγκράτηση από άδικήματα όσων έχουν έγκληματική όση. Έξ άλλου στην επικεφαλίδα της Έκλογής τονίζεται ότι ο νόμος αποβλέπει στην **βελτίωση** (έπιδιόρθωσις) του δικαίου, ώστε να αποβραίνη **έπιεικέστερο**, δηλ. **φιλανθρωπότερο** (έπιδιόρθωσις εις τό φιλανθρωπότερον).

Ποινική μεταρρύθμισις μέσω της Έκλογής (Πηγές, §4.4.3, σ. 165 έπ.)

Η Έκλογή αποβλέπει στον έκσυγχρονισμό του ποινικού δικαίου, ώστε να **έναρμονίζεται** ή άντικειμενική ύπόσταση των έγκλημάτων με τις κοινωνικές συνθήκες της έποχής. Επίσης είναι έντονη και έδω ή **έπίδραση της Έκκλησίας**. Ός προς τις ποινές ή Έκλογή διέτηρησε μέν την **θανατική ποινή** για πράξεις ιδιαίτερας ειδεχθείς ή επικίνδυνες, αλλά κατήργησε τους **άπάνθρωπους τρόπους** έκτελέσεως (π.χ. σταύρωση, καύση, πνιγμό κτλ.) με δύο **έξαιρέσεις**: πυρά για έμπρησμό σε κατωκλήμενη περιοχή και **άνασκολοπισμό** για ληστεία μετά φόνου.

Έπειδή όμως έμφανίζεται συχνά ή ποινή του **άκρωτηριασμού** (χειρός, όινός κτλ.), ή Έκλογή **κατηγορήθηκε** για «έκβαρβαρισμό του δικαίου». Αυτό όμως είναι λάθος, καθότι ο **άκρωτηριασμός** ήταν διαδεδομένος και στην προηγούμενη νομοθεσία και **μάλιστα** με ιδιαίτερα σκληρές μορφές. Στην Έκλογή όμως **έπαναλαμβάνεται** συχνά ή ποινή του **άκρωτηριασμού**, για να προσδιοριστή **έπακριβώς** ή ποινή, ώστε να **περιοριστή** ή **αύθαιρεσία** των ποινικών δικαστών, που επικρατούσε ως τότε. Έπ' ίσης ο **άκρωτηριασμός** έξυτηρετούσε (όπως **άρμόζει** σε ποινικές διατάξεις) **σκοπούς ειδικής πρόληψης**, δηλ. στην άποτροπή του δράστη από το να **έπανεγκληματήση**. Έπιπροσθέτως ή Έκλογή **περιώρισε** τις **ταξικές άνισότητες** του προηγούμενου δικαίου, δηλ. το ότι **προβλέπονταν** άλλες ποινές για τους **εύγενείς** (*honestiōres*) και άλλες για τις **κατώτερες τάξεις** (*humiliōres*).

Άρα ή Έκλογή **έπέτυχε** πράγματι την **βελτίωση** του νόμου προς το **έπιεικέστερο** (έπιδιόρθωσις εις τό φιλανθρωπότερον) με την σχεδόν **όλοκληρωτική κατάργηση** των **άπάνθρωπων τρόπων** θανατικής **έκτελέσεως**, την **καθιέρωση** **φραγμών** στην **άνεξέλεγκτη** **έκτίμηση** του ποινικού δικαστού, τον **περιορισμό** των **ταξικών άνισοτήτων** (ως προς τις ποινές) και την **έξατομίκευση** **άνάλογα** με την **προσωπικότητα** του δράστη της ποινικής **μεταχείρισής** του. Δι' ό και **προκάλεσε** την **λαϊκή έπιδοκιμασία** και οί **έπόμενοι** αυτοκράτορες **διατήρησαν** τις **ρύθμισεις** του ποινικού δικαίου της Έκλογής, **ένω** **διαδόθηκε** και σε **πολλές χώρες** (μεταφράστηκε στα **σλαβικά, άραβικά, άρμενικά** κτλ.).

3. ΤΑ ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

(ΛΟΥΓΓΗΣ-KISLINGER, *Βυζάντιο*, σ. 470· ΤΡΩΪΑΝΟΣ, *Πηγές* §5.3.8, *Εισηγήσεις* §1.3.4)

Λέξεις - κλειδιά: ανακωδικοποίηση, Λέων C' ο Σοφός, τὰ βασιλικά 60 βιβλία, έναρμόνιση και έξελληνισμός διατάξεων, αναθεώρηση, Βασιλικά, επάνοδος, ποινικό δίκαιο, απόψεις περί ισχύος, Αστικός Κώδικας.

Τὰ «βασιλικά 60 βιβλία»

Ο αυτοκράτωρ Ιουστινιανός τον 6^ο αἰ. μ.Χ. κωδικοποίησε τὸ προηγούμενο δίκαιο (καὶ οἱ «κώδικες» αὐτοὶ ὠνομάστηκαν: *Κώδικας*, *Πανδέκτης*, *Εἰσηγήσεις*), ἀλλὰ καὶ ἐξέδωκε νέους νόμους (*Νεαρές* [Διατάξεις]). Δύω αἰῶνες ἀργότερα ὁ αυτοκράτωρ Λέων C' ὁ Σοφός (886-912 μ.Χ.) ἀνακωδικοποίησε τὰ κείμενα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ ἔργο αὐτό, πὸν χωρίστηκε σὲ 60 τμήματα (*βιβλία*), ὠνομάστηκε «τὰ βασιλικά 60 βιβλία» καὶ μὲ αὐτὸ ἐπετεύχθη ἡ συστηματικὴ ἐνοποίηση καὶ ἡ θεματικὴ κατάταξη τῆς νομοθετικῆς ὕλης (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πηγὴ προέλευσης τῆς κάθε διατάξης) σὲ ἓνα ἐνιαῖο κωδικοποιητικὸ κείμενο.

Ἡ **συντακτικὴ ἐπιτροπὴ**, πὸν συγκροτήθηκε ἀπὸ μορφωμένους ἀξιωματούχους τοῦ κράτους, ἔθεσε ὡς **στόχο** τὴν **ἐναρμόνιση** τῶν διατάξεων μεταξύ τους καὶ τὸν **ἐξελληνισμό** τῶν λατινικῶν ὄρων. Ἡ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ δὲν ἀνέτρεξε στὸ λατινικὸ πρωτότυπο, ἀλλὰ χρησιμοποίησε προηγούμενες μεταφράσεις/παραφράσεις των λατινικῶν νόμων. Τὸ ἔργο τελείωσε τὰ Χριστούγεννα τοῦ 888, ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ἡ μορφή του ἦταν ἡ τελικὴ (δηλ. συνεχῆς κείμενο μὲ ὅλες τις διατάξεις) ἢ μόνον ἓνας πίνακας μὲ τις διατάξεις, πὸν θὰ ἀνατέθηκαν (λόγω τοῦ τεραστίου ὄγκου) ἐν συνεχείᾳ σὲ γραφεῖς νὰ τις ἀντιγράψουν, ὥστε νὰ καταρτισθῇ ὀλοκληρωμένο τὸ κείμενο τοῦ νέου κωδικοποιητικοῦ νομοθετήματος.

Ἀναθεώρηση (*Πηγές*, σελ. 259)

Μετὰ ὅμως ἀπὸ δύο αἰῶνες (ἐπὶ αυτοκράτορος Κωνσταντίνου Η', 1025-1028 μ.Χ.) λόγω τοῦ **ὑπερβολικὰ μεγάλου ὄγκου** αὐτοῦ τοῦ νομοθετήματος ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ κρίθηκε ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος ἀκόμα περιεῖχε **διατάξεις περιττές**, τὸ κωδικοποιητικὸ αὐτὸ ἔργο ὑπεβλήθη σὲ ἀναθεώρηση καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα «**Βασιλικά**». Στὰ χειρόγραφα βέβαια, πὸν ἔχουν διασωθεῖ, εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ διακριθῇ τὸ ἀρχικὸ κείμενο ἀπὸ τὸ ἀναθεωρημένο. Πάντως ὅπου γράφεται ὁ ὄρος «**Βασιλικά**» ἀναφέρεται πάντοτε στὴν ἀναθεωρημένη ἔκδοση.

Ἡ ὕλη διαίρεται σὲ 60 βιβλία, αὐτὰ σὲ τίτλους καὶ αὐτοὶ σὲ κεφάλαια καὶ σὲ **θέματα** (ὅπως σήμερα ἓνας νόμος χωρίζεται σὲ τμήματα,

κεφάλαια, άρθρα και παραγράφους). Η σειρά, με την όποιαν άντεγράφη ή ύλη από τὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἶναι: *Εἰσηγήσεις, Πανδέκτης, Κώδικας, Νεαρές*. Τὰ *Βασιλικά* περιέχουν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ δίκαιο ἰουστινιάνειο (ἀνακάθαρσις τῶν νόμων με ἐπάνοδο στὸ προηγούμενο τῆς *Ἐκλογῆς* δίκαιο, δηλ. στὸ ἰουστινιάνειο). Μεταγενέστερες ρυθμίσεις ἀπαντοῦν σχεδὸν μόνον στὸ **ποινικὸ δίκαιο**, ὅπου ὑπάρχει ὀλοφάνερη ἢ ἐπίδραση τῆς *Ἐκλογῆς* τῶν Ἰσαύρων.

Ἡ ἰσχὺς τῶν Βασιλικῶν (Πηγές, §5.3.9)

α' ἄποψη: Ἀπὸ τὴν δημοσίευση τῶν *Βασιλικῶν* ἀντικαταστάθηκε καὶ ἔτσι **καταργήθηκε τὸ ἰουστινιάνειο δίκαιο**, τὸ ὁποῖο ὡς προϊσχυσαν δίκαιο χρησίμευσε ἀπλῶς ὡς ἐρμηνευτικὸ βοήθημα.

β' ἄποψη: Τὰ «*βασιλικά 60 βιβλία*» δὲν ὑπῆρξαν νόμος ἀλλὰ **διοικητικὴ κωδικοποίηση**, δηλ. δὲν κατήργησαν τὸ ἰουστινιάνειο δίκαιο. Μόνον ἀργότερα (ἐπὶ αὐτοκράτορος Μανουήλ Α' Κομνηνοῦ, τὸν ΙΒ' αἰ.) τὰ *Βασιλικά* με νόμο ρητῶς ἐμφανίζονται ὡς τὸ ἰσχυὸν δίκαιο τοῦ κράτους.

Δύση: Ἐπειδὴ στὴν αὐτοκρατορία ἢ ἰσχὺς τῶν νόμων ἦταν περισσότερο ζήτημα νομικῆς πραγματικότητος καὶ λιγότερο ἀποτέλεσμα κάποιας ἐξουσιαστικῆς πράξεως, γι' αὐτὸ καὶ τὰ *Βασιλικά*, τὰ ὁποῖα (ὅταν δημοσιεύθηκαν) ἀπέβλεπαν στὴν κατάργηση τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, **ἀπέκτησαν ἰσχὺ νόμου με ρητὴ διάταξη μόνον μετὰ ἀπὸ σχεδὸν δύο αἰῶνες** (ἐπὶ Μανουήλ Α' Κομνηνοῦ). Αὐτὸ ἔγινε ἀπὸ **λόγους ἀνάγκης**, καθότι ἐλάχιστοι τὸν ΙΒ' αἰ. γνώριζαν λατινικά, ὥστε νὰ διαβάσουν τὶς λατινικὲς διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ (ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι ἐθεωρεῖτο αὐτὸ ἰσχυὸν δίκαιο). (Πηγές, σελ. 263)

Τὰ *Βασιλικά* ὑπῆρξαν ἢ τελευταία επίσημη (ἐνῶ ἰδιωτικὲς ἐμφανίζονται πολλές) κωδικοποίηση τοῦ δικαίου τῆς αὐτοκρατορίας, πού **ἴσχυσε** (μέσω τῆς *Ἐξαβίβλου* τοῦ δικαστοῦ τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ΙΔ' αἰ. Κ. Ἀρμενοπούλου) **μέχρι τὴν εἰσαγωγή τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος** στὸ νεώτερο ἑλληνικὸ Κράτος τὸ 1946. (Πηγές, σελ. 263)

3. ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

(ΛΟΥΓΓΗΣ-KISLINGER, *Βυζάντιο*, σ. 477-80· ΤΡΩΪΑΝΟΣ, *Πηγές §1.2.10*, *Εισηγήσεις §1.4*)

Λέξεις - κλειδιά: μεταφορά πρωτεύουσας (Ρώμη → ΚΠολις), διοικητική διαίρεση αυτοκρατορίας, γλωσσική διαφορά, δυσκολία κατανοήσεως νόμων, Νεαρές έλληνοιστί, άντικήνοσορες, μεταγλώττιση, γραφή νομικών όρων, περιορισμός πρωτοτύπων λατινικών κειμένων, νομικά γλωσσήματα, νομικά λεξικά.

Εισαγωγικά παρατηρήσεις

Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία τόν Β' αϊ. μ.Χ. φθάνει στην μέγιστη έκτασή της καλύπτοντας όλον τόν τότε γνωστό κόσμο γύρω από τήν Μεσόγειο Θάλασσα («**ρωμαϊκή λίμνη**», *mare nostrum*). Έπειδή όμως έμφανίζονται έχθροί στα άνατολικά σύνορά της, έκει απαιτείται να παραμένουν τόν περισσότερο χρόνο ό αυτοκράτωρ και ό στρατός. Έτσι, αρχίζει ή άναζήτηση μιās νέας έδρας του αυτοκράτορα, ώσπου στις αρχές του Δ' αϊ. μ.Χ. ό Μ. Κωνσταντίνος μεταφέρει τήν πρωτεύουσα από τήν Ρώμη στο Βυζάντιο (324 μ.Χ.). Τό ένα ενιαίο κράτος λοιπόν διαιρείται σε **δύο διοικητικές περιφέρειες:** δυτική και άνατολική (και όχι σε δύο κράτη –ουδέποτε διασπάστηκε ή αυτοκρατορία). Αργότερα ένας συμβασιλέας έδρευε στην Κωνσταντινούπολη παράλληλα με ένα άλλον συμβασιλέα, που έδρευε στην Ρώμη. Αυτό συνεχίστηκε μέχρι τήν όριστική κατάλυση του δυτικού διοικητικού τμήματος (476 μ.Χ.).

Πρόβλημα κατανοήσεως

Άν και ή επίσημη γλώσσα του κράτους είναι τα λατινικά, ώστόσο τόν μόν δυτικό τμήμα (Ρώμη) είναι **λατινόφωνο**, τόν δέ **άνατολικό** (Κωνσταντίνου Πόλις) **έλληνόφωνο** (λόγω τής διάδοσης τής έλληνοικής γλώσσας από τις κατακτήσεις του Μ. Άλεξάνδρου). Έπομένως στην Άνατολή τόν μεγαλύτερο μέρος των ύπηκόων δέν κατανοούσε τούς νόμους, που είχαν συνταχθεί στην πλειονότητά τους στην λατινική γλώσσα και δή σε διατύπωση ύπερβολικά ρητορική και έξεζητημένη (*Πηγές*, σελ. 45· *Εισηγήσεις*, σελ. 41-42).

Προσπάθεια λύσεως του προβλήματος

Ήδη πριν τα μέσα του Ε' αϊ. μ.Χ. άρχισαν σποράδην να κάνουν τήν έμφάνισή τους νόμοι στα έλληνοικά, άλλ' ένδεχομένως να είχαν έκδοθει και προηγούμενοι. Ο Ίουστινιανός πάντως εκδίδει στα **έλληνοικά** τις περισσότερες **Νεαρές** [Διατάξεις] μετά τήν β' έκδοση του *Κώδικα* (529 μ.Χ.). Όμως στα λατινικά ήταν γραμμένος ό μεγαλύτερος όγκος τής νομοθεσίας (*Κώδικας*, *Πανδέκτης*, *Εισηγήσεις*) και έτσι τόν πρόβλημα δέν είχε έντελώς επιλυθεί (*Πηγές*, σελ. 46· *Εισηγήσεις*, σελ. 42).

Antecessōres / Αντικήνσορες

Τὸ πρόβλημα ἀντιμετωπίστηκε ὁμως μέσα ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση στὶς **Νομικὲς Σχολές**, ὅπου οἱ **καθηγητές** (ἀντικήνσορες / antecessōres) μεταφράζοντας τοὺς λατινικοὺς νόμους γιὰ τοὺς ἑλληνόφωνους φοιτητὰς διεμόρφωσαν μίαν ἐξελληνισμένη νομικὴ ὀρολογία (ἀποδίδοντας τοὺς λατινικοὺς ὄρους). Ὅμως **ἡ μεταγλώττιση εἶναι ἀναγκαστικὰ καὶ ἑρμηνεία**, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ μεταφρασμένα κείμενα νὰ ἔχουν **διαφορὲς** ἀπὸ τὰ λατινικὰ πρωτότυπα (Πηγές, σελ. 46). Ἡ λατινικὴ ὡστόσο ὀρολογία συνεχίζει νὰ κυριαρχῆ τόσο στὰ νομικὰ κείμενα, ὅσο καὶ στὶς μεταφράσεις, ἐπειδὴ δὲν ἦταν δυνατόν (εἴτε ἀπὸ λόγους γραμματικoὺς εἴτε ἀπὸ λόγους ἐννοιολογικοὺς) νὰ βρεθοῦν ἀντίστοιχοι ἑλληνικοὶ ὄροι (Πηγές, σελ. 47). Ἐξ ἄλλου τὸ περιεχόμενο τῶν νόμων ἔπρεπε νὰ εἶναι πάντοτε ἀπολύτως σαφές. Ἐνώπιον λοιπὸν τοῦ κινδύνου νὰ γεννηθῆ ἀνασφάλεια δικαίου, προτιμήθηκε σὲ πολλὲς περιπτώσεις νὰ παραμείνουν οἱ λατινικοὶ ὄροι παρὰ οἱ ἑλληνικοὶ. Ἀργότερα (Ζ' αἰ. μ.Χ.) παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο, ἕνας λατινικὸς ὄρος νὰ ἀποδίδεται στὰ ἑλληνικά, ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ λίγο νὰ υἱοθετῆται πάλι ὁ λατινικὸς (Πηγές, σελ. 48).

Τρόπος γραφῆς ὄρων

Στὴν ἀρχὴ ὡστόσο αὐτοὶ οἱ λατινικοὶ ὄροι γράφονται μέσα στὰ ἑλληνικὰ κείμενα **μὲ λατινικὰ γράμματα** (π.χ. «...τῆς *exheredatio* καί...» [*exheredatio* = ἀποκλήρωσις]). Βαθμηδὸν οἱ λατινικοὶ ὄροι γράφονται **μὲ ἑλληνικὴ κατάληξη** (π.χ. «...τῆς *exheredatio*νος καί...»). Ἀργότερα γράφονται ὀλόκληροι μὲ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ πολλὲς φορὲς ἐξελληνίζονται σὲ **παρεφθαρμένη μορφή** (π.χ. *exheredatio* > *exheredatίων* > ἐξηνερεδατίων [!]) (Πηγές, σ. 48-49· *Εἰσηγήσεις*, σ. 43-44).

Περιορισμὸς πρωτοτύπων λατινικῶν νόμων

Ἀποτέλεσμα πάντως αὐτῆς τῆς διδακτικῆς δραστηριότητος τῶν καθηγητῶν τῆς Νομικῆς (*antecessōres*) ἦταν νὰ περιορισθῆ σημαντικὰ ἡ μελέτη τῶν πρωτοτύπων λατινικῶν κειμένων τῶν νόμων, ἐνῶ ἀντιθέτως μέχρι τὸ τέλος τῆς αὐτοκρατορίας ὅλα τὰ κωδικοποιητικὰ ἢ συλλεκτικὰ (*σμπίλημα* / *compilatio*) νομικὰ κείμενα νὰ βασίζονται στὰ **ἑρμηνευτικὰ ἔργα** τῶν παραπάνω νομοδιδασκάλων (Πηγές, σελ. 49· *Εἰσηγήσεις*, σ. 44).

Νομικὰ γλωσσήματα

Ὅσοι δὲν γνώριζαν λατινικὰ σημείωναν τὴν ἑρμηνεία τῶν λατινικῶν ὄρων εἴτε πάνω ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἄγνωστη λατινικὴ λέξη τοῦ νόμου, δηλ. ἀνάμεσα στὶς γραμμὲς τοῦ κειμένου (*supra lineam*), εἴτε στὸ παρασελίδιο περιθώριο (*in margine*). Αὐτὲς οἱ ἑρμηνεῖες ὀνομάζονται **νομικὰ γλωσσήματα**. Οἱ σημειώσεις ὁμως αὐτὲς μὲ τὴν συνεχῆ ἀντιγραφή τοῦ κειμένου εἴτε ἐνσωματώθηκαν μέσα στὸ ἴδιο τὸ κείμενο (ὡσὰν νὰ ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου τοῦ νόμου) εἴτε ἀπετέλεσαν ξεχωριστὰ κείμενα, ὅπου συγκεντρωμένες ὅλες μαζί καὶ ταξινομημένες ἀπετέλεσαν κυριολεκτικὰ **νομικὰ λεξικά** (*Εἰσηγήσεις*, σελ. 44-45).